

پیامدهای کلام لغو بر اساس آیات قرآن

سمیراییگی^۱

چکیده

سخن و کلام از مهمترین و برترین استعدادهای انسان به شمار می رود و اصلی ترین ارتباط بین انسانها از راه کلام است؛ در قرآن اهمیت ویژه ای برای سخن و کلام وجود دارد تا حدی که در کنار تعلیم قرآن و آفرینش انسان از نعمت تکلم و کلام یاد شده است؛ ولی برای هر چیزی حد و مرزی وجود دارد که اگر برخی امور از حد خود فراتر روند، ارزش خود را از دست می دهند و نه تنها بی ارزش می شوند بلکه زیان آور نیز هستند از جمله این امور زیاده روی در کلام ، یا سخن بیهوده گفتن و لغو است؛ که آثار زیانباری در زندگی انسان دارد؛ موضوع پیامدهای سخن لغو از موضوعات مهم تفسیر و علوم قرآنی است بر همین اساس در قرآن کلام لغو و بیهوده گویی، آفت زبان معرفی شده و آزار دهنده جان ها نام گرفته است. از این رو ، قرآن دوری از آن را ضروری دانسته است، بر این اساس هدف اصلی از نوشتار حاضر بررسی پیامدهای کلام لغو بر اساس آیات قرآن می باشد، روش انجام پژوهش اسنادی - کتابخانه ای می باشد و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است، از جمله یافته های پژوهش می توان به پیامدهای سخن لغو بر زندگی دنیوی مانند: از بین رفتن سرمایه وقت انسان، کسب ضلالت و زوال عقل و... و پیامدهای سخن لغو بر بعد زندگی اخروی مانند: گرفتار شدن در جهنم و محرومیت از رحمت الهی اشاره نمود.

واژه های کلیدی: کلام ، لغو ، بیهوده گویی، آیات ، قرآن.

^۱ - دانش آموخته سطح ۲ ، حوزه علمیه امام خامنه ای ، کرمانشاه .

مقدمه

از جمله صفات و رذایل منفور اخلاقی انسان ها که در آیات وحی الهی به آن اشاره شده پیامدهای کلام بیهوده و یا سخن لغو است. این موضوع از جمله موضوعات تفسیری و قرآنی است، منظور از سخن لغو یعنی سخنی که مورد اعتنا نیست و نفعی از آن حاصل نمی شود و در اصطلاح قرآنی به کلام، عمل یا فکر بیهوده و باطلی که موجب غفلت انسان از یاد خداوند باشد، اطلاق می شود.

از آن جا که آیات خداوند، خلقت جهان هستی و عالم وجود و همینطور انسان را که جزئی از این جهان هستی است، بر اساس اهداف والای الهی دانسته و آنها را بیهوده نمی داند و این که هر موجودی دارای وظایفی است که باید آن را انجام دهد، تا آن هدف والا محقق گردد؛ لذا، خداوند در قرآن ، با عبارات مختلف، همه بشر را از مشغول شدن به اعمال لغو و بیهوده و مخصوصا گفتار بیهوده و سخنان لغو و باطل که همه اموری نامتناسب با هدف الهی هستند، بر حذر داشته و پرهیز از لغویات مخصوصا سخنان لغو را از صفات افراد مؤمن قرار داده است. بر این اساس اگر افراد از این فرمان الهی رویگردان شوند و روی به سمت سخنان لغو و بیهوده گویی آورند آثار سوء و زیانباری گریبان گیر زندگی فردی و اجتماعی آنها می شود و علاوه بر زندگی فردی و اجتماعی ، زندگی دنیوی و اخروی آنها را نیز تحت الشعاع خود قرار می دهد. لذا ضروری دانسته شد در این خصوص پژوهش انجام شود.

همچنین اهمیت موضوع در این است که از آن جا که اگر افراد آثار و پیامدهای سوء و زیانبار سخنان لغو را بشناسند ضرورت پرهیز از لغو گویی و بیهوده گرایی و پرهیز از سخنان لغو و بیهوده و مجالس بیهوده گویی را بهتر و بیشتر احساس می کند. بر این اساس بررسی این موضوع حائز اهمیت است.

پیشینه نظری موضوع را می توان همزمان با نزول آیاتی از قرآن در این زمینه دانست و در خصوص پیشینه تجربی موضوع می توان گفت با مراجعه به سایت های مختلف در این خصوص برخی کتب و

مقالات مشاهده شد که به جهت رعایت اختصار به ذکر برخی از آنها پرداخته می شود . (۱) کتاب : « حق زبان » تألیف : فاطمه میرزایی ، (۲) مقاله : « بایدها و نبایدهای گفتار از دیدگاه قرآن » نوشته: مجتبی محمدی انویق و ابوالفضل خوشمنش (۳) مقاله : « اصول حاکم بر ارتباطات کلامی میان فردی از دیدگاه قرآن کریم نوشته: مصطفی احمدزاده، مجله پژوهش‌های قرآنی شماره ۴۶ ؛ در هر صورت وجه تمایز نوشتار حاضر با این کتب و مقالات در این است که در نوشتار حاضر پیامدهای کلام لغو از دیدگاه قرآن در دو بعد زندگی دنیوی و اخروی مورد بررسی قرار می گیرد حال آنکه این امر در سایر کتب و پژوهش ها انجام نشده است. اکنون سؤال اصلی پژوهش این است که بر اساس آیات قرآن کلام لغو چه پیامدهایی در پی دارد؟

۱. مفهوم شناسی

در این قسمت از نوشتار لغات مهم از نظر معنای لغوی و اصطلاحی بررسی می شوند:

۱-۱. کلام: کلام در لغت از کلمه گرفته شده است به معانی مختلف از قبیل : بیان ، حرف، سخن ، زبان ، قول ، گفتار ، نطق آمده است .^۱ در اصطلاح به سخن یا سخن با فایده ای که بنفسه کفایت کند گفته می شود و کلام اسم جنس است و بر قلیل و کثیر واقع شود. و در تعریف آن گفته اند که ، صفتی است که به وسیله آن جاندار بتواند آنچه را در خاطر دارد به وسیله اصوات مقطعه و یا کتابت و یا اشاره اعلام داردهمچنین کلام در اصطلاح به معنای گفتار یا گفتاری که بنفسه کفایت کند و در حقیقت معنایی است قائم به ذهن.^۲

۱-۲. لغو: واژه لغو در لغت به معنای چیزی است که مورد اعتنا واقع نشود و هیچ نفعی نیز ندارد^۳، در

^۱ - معین ، فرهنگ لغت معین ، زیر واژه کلام.

^۲ - دهخدا ، لغتنامه دهخدا ، زیر واژه کلام.

^۳ - ابن منظور ، لسان العرب ، ج ۵ ، ص ۲۵۰.

اصطلاح به کلام ، سخن ، عمل و فکر بیهوده و باطل که مسبب غفلت انسان از یاد و ذکر خداوند شود گفته می شود.^۱ در اصطلاح قرآنی برای لغو واژه هایی همچون هزل ، لهو ، عبث به عنوان مترادف و هم معنا در نظر گرفته شده است که همه آنها به معنای کلام و یا عمل بیهوده و بی اهمیت و بی حاصل هستند.^۲

۲. پیامدهای کلام لغو در بعد زندگی دنیوی

برخی از مهمترین آثار و پیامدهای سخت لغو در زندگی این دنیا تأثیرگذار است، لذا در این قسمت از نوشتار به بررسی مهمترین پیامدهای سخن لغو در بعد دنیوی پرداخته می شود.

۲-۱. از بین رفتن شخصیت و کرامت انسان

یکی از مهمترین پیامدهای سخن لغو در زندگی دنیوی از بین رفتن شخصیت، کرامت و ارزش انسانی است زیرا سخن گفتن ارزش انسان را مشخص می کند وقتی انسان سخن بیهوده ای بگوید ارزش و کرامت خود را مخدوش ساخته و دیگران پی به شخصیت او میبرند ، در قرآن به این موضوع اشاره شده است که سخن نشانه شخصیت آدمی است^۳، آن جاکه خداوند فرمودند: «وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْنِي بِهِ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أُمِينٌ^۴؛ پادشاه گفت: آن (یوسف) را نزد من آورید، تا او را ویژه خودم گردانم. «و هنگامی که با وی صحبت کرد، گفت: براستی تو امروز نزد ما دارای جایگاه، و درستکار هستی». در تفسیر آیه آمده است که حضرت یوسف با سخنان عالمانه و آگاهانه ای که به زبان آورد شخصیت خود را به پادشاه نشان داد .

^۱ - مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۰، ص ۲۰۸

^۲ - راغب اصفهانی، مفردات فی غریب القرآن، ص ۸۴۱ - ۷۴۸.

^۳ - هاشمی رفسنجانی، فرهنگ قرآن، ج ۱۱، ص ۱۶۵

^۴ - یوسف: ۵۴.

بنابر آموزه های قرآنی همانگونه که پرهیز از بیهوده گویی و شنیدن سخنان لغو، نشان از کرامت و شخصیت آدمی دارد، بنابراین اگر انسانی از سخن لغو و بیهوده پرهیز نکند مسلماً کرامت خود را از دست می دهد، چنانچه در قرآن به این موضوع اشاره شده است از جمله در آیه زیر که خداوند می فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ^۱؛ همانا مؤمنان کسانی هستند که از لغو پرهیز می کنند».

در تفسیر آیه آمده است که مراد از لغو همان بیهوده کاری و بیهوده گویی است^۲ و اعراض از لغو حفظ کرامت مؤمن است، و اشاره به اینکه وصف مؤمنین به اعراض از لغو کنایه از علو همت و کرامت نفس ایشان است.^۳ در تفاسیر آمده است که بر اساس این آیه کلام لغو کلامی است که فایده نداشته باشد.

سخن لغو وقتی که موقعیت مناسب را از انسان بگیرد، در حقیقت از ارزش و احترام او می کاهد، بر این اساس خداوند کمتر سخن گفتن را نشانه حکیم بودن انسان دانسته است و لذا خداوند حکیم انسان را از سخن لغو و بیهوده ای که هیچ نفع و فایده ای برای او ندارد، نهی می کند. زیرا خداوند سخن لغو گفتن و یا شنیدن را عامل بازدارنده انسان از کرامت و حکمت دانسته است. روایت است که لغو آن است که کسی گفتاری را به دروغ به انسان ببندد یا صفتی که در او نیست به او نسبت دهد و انسان برای خدا متعرض آن نشود و به آن اعتناء نکند.^۴

مردم معمولاً انسان های عاقل و حکیم را دوست دارند و از افرادی که بیهوده گویی می کنند دور می شوند لذا شخصیت انسانی که بیهوده گو است نیز تحقیر می یابد.^۵ امام علی (علیه السلام) می فرماید: «كَثْرَةُ الْهَذَرِ يَكْسِبُ الْعَارَ^۱؛ بیهوده گویی زیاد، ننگ و عار به بار می آورد.»

^۱ - مؤمنون : ۳.

^۲ - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۱۹۶.

^۳ - طباطبائی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۱۵، ص ۹.

^۴ - میرزا خسروانی، تفسیر خسروی، ج ۶، ص ۱۰۹.

^۵ - حقیقت خواه، آفت های گفتار در آیات و روایات، ص ۵.

لَا غِيَةَ؛ در آن سخن لغو و بیهوده ای نمی شنوند.» و بر عکس اگر افراد مجلسی اهل لغو باشند افراد آن مجالس همنشین شیطان و در آتش عذاب جهنم وارد می شوند.

۳-۲. محرومیت از رحمت الهی

از تأثیراتی که سخن لغو در جهان آخرت دارد این است که چون اعمال لغو و بیهوده بدون اجر و سود هستند و باعث ازدیاد گناهان نیز هستند باعث سلب رحمت الهی نیز می شود لذا چنین شخصی از غفران الهی و همچنین به دست آوردن رحمت الهی بی نصیب است؛^۲ وقتی کلام لغو جای ذکر الهی را می گیرد پس خبری از کسب غفران الهی و استغفار و آمرزش طلبی انسان نیست زیرا انسان با کلام لغو و اعمال بیهوده خود موجبات ارتکاب گناه و ظلم به نفس را فراهم نموده است.^۳ چنانچه در قرآن آمده است :

« وَ الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَ مَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَ لَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَ هُمْ يَعْلَمُونَ^۴ ؛ و کسانی که چون [کار] زشتی کنند، یا بر خودشان ستم روا دارند، خدا را یاد کنند؛ پس برای [پيامد] گناهانشان، آمرزش می طلبند- و چه کسی جز خداست که [پيامد] گناهان را می آمرزد؟- و بر آنچه انجام داده اند، در حالی که آنان می دانند (که گناه است)، پافشاری نمی کنند»

انسان تا به ذکر مشغول شود و به یاد خدا مشغول باشد مرتکب گناه نمی شود آن گاه مرتکب گناه می شود که بر اثر اعمال لغو و بیهوده کلام بیهوده به کلی خدا را فراموش کند و غفلت تمام وجود او را فرا گیرد، اما این فراموشکاری و غفلت در سرای آخرت گریبانگیر او می شود و آن جا می خواهد با

^۱ - غاشیه : ۱۱.

^۲ - فقیهی مقدس ، آثار و فواید ذکر خدا ، ص ۱۶.

^۳ - هاشنی رفسنجانی ، فرهنگ قرآن ، ج ۱۴ ، ص ۲۴۴.

^۴ - آل عمران : ۱۳۵.

استغفار ، توبه و ... گذشته را جبران کند ولی دیگر دیر است و حسرت و اندوه و ندامت دامن این اشخاص را می گیرد.^۱

افراد بیهوده گو اگر در دنیا به جای بیهوده گویی و سخن لغو ذکر و استغفار الهی را به جا می آوردند در جهان آخرت نیز از رحمت الهی برخوردار می شدند پس ارتباط مستقیم بین عدم برخورداری از رحمت حق و پافشاری بر کلام بغو وجود دارد چنانچه در قرآن آمده است که ذکر فراوان استغفار از سوی مؤمنان، موجب جلب رحمت الهی برای انسان و مایه آرامش خاطر در جهان آخرت است ، در قرآن آمده است : «وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا»^۲ و مردانی که خدا را فراوان یاد می کنند و زنانی که (خدا را فراوان) یاد می کنند، خدا برای آنان آمرزش و پاداش بزرگی آماده کرده است.»

^۱ - مکارم شیرازی ، تفسیر نمونه ، ج ۳، ص ۹۹.

^۲ - احزاب : ۳۵ .

نتیجه گیری

کلام از مهمترین و برترین استعدادهای انسان به شمار می رود و اصلی ترین ارتباط بین انسانها از راه کلام است؛ در قرآن اهمیت ویژه ای برای سخن و کلام وجود دارد تا حدی که در کنار تعلیم قرآن و آفرینش انسان از نعمت تکلم و کلام یاد شده است؛ موضوع پیامدهای سخن لغو از موضوعات مهم تفسیر و علوم قرآنی است بر همین اساس در قرآن کلام لغو و بیهوده گویی ، آفت زبان معرفی شده و آزار دهنده جان ها نام گرفته است. از این رو ، قرآن دوری از آن را ضروری دانسته است، خداوند در قرآن ، با عبارات مختلف، همه بشر را از مشغول شدن به اعمال لغو و بیهوده و مخصوصا گفتار بیهوده و سخنان لغو و باطل که همه اموری نامتناسب با هدف الهی هستند، بر حذر داشته و پرهیز از لغویات مخصوصا سخنان لغو را از صفات افراد مؤمن قرار داده است. بر این اساس اگر افراد از این فرمان الهی رویگردان شوند و روی به سمت سخنان لغو و بیهوده گویی آورند آثار سوء و زیانباری گریبان گیر زندگی فردی و اجتماعی آنها می شود و علاوه بر زندگی فردی و اجتماعی ، زندگی دنیوی و اخروی آنها را نیز تحت الشعاع خود قرار می دهد. لذا ضروری دانسته شد در این خصوص پژوهش انجام شود.

پیامدهای کلام لغو در بعد زندگی دنیوی عبارتند از : ۱. از بین رفتن شخصیت و کرامت انسان ۲. سبب ضلالت و زوال عقل ۳. از بین رفتن معنویات ۴. از بین رفتن وقت و سرمایه عمر.

پیامدهای سخن لغو بر زندگی اخروی عبارتند از : ۱. گرفتار شدن در جهنم ۲. محرومیت از رحمت الهی.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن مجید . ترجمه محمد علی رضایی اصفهانی.

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم ، لسان العرب، بیروت : دارالاحیاء التراث العربیه، ۱۴۱۴هـ.ق.
۲. تمیمی آمدی ، احمد بن محمد ، غررالحکم ، بیروت : دارالعلم ، ۱۴۰۸.
۳. جوادی آملی ، عبدالله ، نسیم اندیشه دفتر اول ، قم : نشر اسراء ، ۱۳۸۸.
۴. ، دنیا شناسی و دنیا گرایی در نهج البلاغه ، قم : اسراء ، ۱۳۸۹.
۵. دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه دهخدا، تهران: نشر دانشگاه ، ۱۳۷۴
۶. راغب اصفهانی، محمد بن حسین ، مفردات الفاظ قرآن، قم : نشر هاجر ، ۱۳۸۵.
۷. طاهری ، حبیب الله ، درسهای از اخلاق اسلامی ، قم : جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۰.
۸. طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان، تهران: انتشارات اسلامی، مترجم: محمدباقر موسوی گرمارودی، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۹. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، تهران، ناسرخسرو، ۱۳۷۲ هـ.ش
۱۰. طیب، عبدالحسین، تفسیر اطیب البیان، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۱۱. عروسی حویزی ، عبدعلی بن جمعه ، تفسیر «نور الثقلین»، قم : نشر اسماعیلیان ، تحقیق : سید هاشم رسولی محلاتی ، چاپ چهارم، ۱۴۱۵.
۱۲. فقیهی مقدس ، نفیسه ، مقاله آثار و فواید ذکر خدا ، مجله شمیم یاس ، قم ، ۱۳۸۳، شماره ۱۴.
۱۳. قرائتی ، محسن، تفسیر نور، تهران : مرکز فرهنگی درسهای از قرآن ، ۱۳۸۲
۱۴.، گناه شناسی، تهران : مرکز فرهنگی درسهای از قرآن ، ۱۳۸۵

۱۵. مجلسی ، محمد باقر ، بحارالانوار ، ترجمه : موسوی همدانی ، قم: انتشارات کتابخانه مسجد ولی

عصر ، چاپ اول ، زمستان ۱۳۶۴.

۱۶. محمد ، حقیقت خواه ، آفت های گفتار در آیات و روایات ، مجله طوبی ، تهران ، شماره ۹ ،

۱۳۸۵

۱۷. مصطفوی، حسن؛ التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰ ش

۱۸. معین ، محمد ، فرهنگ لغت فارسی، تهران : نشر سرایش ، ۱۳۷۷ هـ.ش.

۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۵

۲۰. میرزا خسروانی ، علی رضا ، تفسیر خسروی ، تهران : انتشارات اسلامیه، ۱۳۹۰ .

۲۱. هاشمی رفسنجانی ، اکبر ، فرهنگ قرآن، قم : نشر بوستان کتاب، چاپ دوم، ۱۳۸۳.